

Nemzeti Társalkodó.

September' 22-dik napján 1832.

A l g o n a l e z.

Ó emberek! be gyakran nem érdemlitek e' nevet.

Két napig utazott már egy francia ezred, köves és sziklás hegyvidékeken; jobbról 's balról erdős bércektől körülvéve. Csak olykor füttyölt-el mellette egyegy Guerillának golyója, kik hozzáférhetetlen 's csak előttök esmeretes tájakra vonultak üldözőjik elől. — Juliusnak egy szép reggelén, egy emelkedett helyről feléjek mosolygó falu tűnt vissza szemekbe; hol a' méj völgyek 's hegy-szorulatok közötti fáradságos útjok végződni látszék. Szép gránát- narancs - 's citromfák ajánlák arany színü gyümölcsöket a' bájos virágos vidék felől. Az erkélyek (Balcon), melyeket szagos jázmin környele, a' Maurokra; hajdani uraira ezen tartománynak emlékeztetének vissza: mely mintegy napkeleti tekintetet ada e' tájnak. De egy lélek sem mutatkozik; 's a' szép falu lakatlannak tetszék lenni. A' földrajzon (mappán) Algonalez névvel volt jegyezve, Andaluziában. — Az ablak táblák mind be valának

téve; egy embert sem lehet látni a' falu-
 nak egyes útszáján, a' kémények nem füs-
 tölgenek, 's egy hang sem hallatszék. Már azt
 vélte a' sereg, hogy a' lakosok a' falut el-
 hagyták; 's előre örvende az olcsó zsákmány-
 nak. — Egyszerre egy golyó süvöltött-el az
 előcsapat (Vorpost) előtt: 's ekkor tudták-
 meg hányadán légyenek; kényelmes (com-
 modus, bequem) rablásra, 's békés pihenés-
 re nem is gondolának többé. Majd jött a'
 második 's harmadik golyó, melyek már job-
 ban találtak. Hasztalan igyekezének megtud-
 ni hol történjék a' lövés; a' katonák szitko-
 zódának ezen alattomos útonállók ellen, a'
 mint őket nevezék: míg egy káplár meg nem
 tekintte egy halmon emelt feszület mellett lé-
 vő Spanyol, melyet ez kedveseként öelve
 csókolgata. A' káplár egy úgrással a' halmon
 vala, 's kikerülé egy ügyes fordulattal az ö-
 reg Guerillának neki szánt, de végső golyó-
 ját: azonnal ott terme az elszánt hős mel-
 lett, ki még forróbb hévvel karolván-át a'
 feszületet; szikrázó szemeit az égre függeszt-
 ve kiáltá minden kardvágásra, mélyel a'
 Francia fejét darablá: „muero per Dios!
 muero per Dios!“ Istenért halok-meg! —
 Majd több katonák gyülekezének a' szeren-
 csétlenhez, 's szidván őtet, legelteték sze-
 meiket szegénynek kínjain. Ő pedig csak né-
 melykor veté megvető tekintetét rájok; ir-
 tóztató szitkokat mormola haldokló hangon
 ellenek, 's midőn a' halálhörgés lélekzetét el-
 nehezitené, a' porban fetrengve végső ere-

jével még egy „muero per Dios-t“ höröge.

Történetből egy lovag vadász volt az ezrednél, ki osztályához szándékozék, 's az előcsapatnál lovagla. A' falutól 30 lépésnyire egyszerre több lövés történt; két dobos 's a' vadász' lova azonnal földre terültek: de nyoma sem látszék mely tájról jöjjön a' lövés. Erre csakugyan gyanús és komoly tekintetet vetének egymásra a' katonák, 's az előcsapat tanácsosnak tartá az egy kevésbé hátramaradott ezredet bevárni; melynek megérkeztével dob-szó mellett nyomulának-bé együtt a' faluba: mire minden oldalról repülének a' golyók fejek körül. Ekkor kézdének az első házba betörni, melynek ablak - 's ajtóhasadékain sokat tüzeltek. Csak néhány órai küzdés után tudták azt bevenni; 's mit találtak benne? — 3 öreg Spanyolt, kik több mint 20 Francziát lelőttek. Így volt az egész faluban; nagy áldozattal leheté egy csekély gunyhót is bevenni. Ha egybe a' katonaság bejutott, mindent szét-dúlt, elrablott, 's csak felgyujtván hagyá-el azt; mert az ezredes féktelen szabadságot engedé nekik. Más nap még csak fél falu 's a' templom volt bevéve; mivel minden ház egy várrá lett, és csak ostrommal leheté bevenni.

Nevezetesen a' templom tornyának bevételé, melyet az egyházfi néhány katonával védelmeze, 's ezekkel a' magassról nem kis sikerrel lövöldöze le a' Francziákra: nagy fáradságba 's veszteségbe kerüle. Győzven

vége a' sokkal nagyobb erő, 's feljutván a' toronyba, elevenen hányták-le abból annak védőjét; 's gunykaczagva nézték az alatt lévők, mint potyogtak ezek a' czinteremben lévő sírkövekre. — Így lesznek az emberek a' háborúban hyenákká! holott ezen Spanyolok nem tevének egyebet, mint azt a' mit minden nemzet 's hazafi tenni köteles; midőn egy vakmerő 's uralkodni vágyó ellenségtől megtámodtatván, az ellen, Királya 's hazája mellett harczol. Az a' mit fanatismusnak nevezünk, ezen emberekben valóban a' legnagyobb mértékben megvolt: a' foglyok gyakran beszélték-el, miket meséltek légyenekiek a' Francziák felől, kiket a' legundokabb termetű ördögöknek mondának lenni papjaik: kiknek szarvok, szikrázó szemek, 's farkok van; kik emberhussal élnek, 's foglyaiknak vérét iszszák-meg. Méltán csudálkoztak tehát némelyek, midőn ellenkező bánás módot tapasztaltak arántok, ha ezt a' körülállások megengedék. De az ily igen ritka kegyelmét is a' francia sereg csak a' közneppel érezteté; mért a' főbbek 's bírtokosok aránt, ha legkisebb jelét adták is a' hazaszeretetnek, 's törvényes Királyok eránti hűségnek: példátlan kegyetlenségeket követett-el. Így olvastam, hogy egy spanyol Marquis' fiának, élete megtartásáért szüléjét 's testvéreit kelle tulajdon kezeivel hóhéréként nyilván megölni; mely embertelen parancsolatnak végbevételére unszolák őtet atya 's testvérei' buzgó kérései: azé hogy nemzet-

sége el ne enyészszék — mert csak annak volt kegyelem engedve az egész háznépből, ki a' többin teljesíti a' halálos ítéletet; — ezeké pedig hogy a' kegyetlen hóhérok durva kezeibe ne kerüljenek.

Második estvére a' Francziáknak több mint 50 halottjuk, foglyok pedig 100-an fe-
lül volt. Gyakran jelent-meg a' puskacsőnek vége egy ablak - vagy ajtójukon; 's annak ki azt látta, vége volt: mert 100 lépésre sem hibázzák-el ezen emberek céljokat. A' Guerillák mint minden hegyilakosok, különösen pedig a' Corszok, kikhez leginkább hasonlitanak, igen jó vadászok. Hogy nagy golyó-
kat szűk puskáikba tehessék, hosszabbra nyújták-ki azokat, 's ez által még tágabb és méjebb sebet okozának. University Library Cluj

Egy osztálya az ezrednek a' templomba vonúlt, hogy azon zsákmányt melyet a' faluban rablott, egymás közt elosztaná. Az általellenben lévő, még be nem vett házakból hevesen tüzelének a' templom ajtajára: egy őrtelen hagyott mellékajtón belopódzék egy Guerilla, 's meg akarván bosszulni e' szent hely megszenteltetését, fegyverével közikbe irányza. „Aux armes!“ fegyverre! kiáltának a' Francziák; kik közül némelyek elfáradtan heveredének-le a' nagyoltár lépcsőjire. Szédülten serkenének-fel csak néhány perczeneti szunnyadtokból a' lármára, 's felugorván fegyvert fogának; csak egy nem kelt-fel helyéről, mert őtet a' Spanyolnak golyója még álmában elérte. Vérében fet-

rengve kiáltá bajtársinak, hogy halálát bosszúlatlan ne hagyják. A' Guerilla kilővén fegyverét, elszántában felemelt puskaágygyal rohant a' Francziák közzé; 's dühösen hadarászott maga körül. Kifogyván véрге erejéből, az általa meglőtt Francia mellé rogyott: számos sebek boríták-el azon pillantatban tagjait; de egy panasz sem jöve-ki haldokló ajkain, 's a' fájdalomnak egy jelét sem adá magából; csak a' „muero per Dios“ jöve-ki halkal némelykor, halálos görcstől vonogló száján, 's e' szóval adá-ki vég lehelletét.

Gyakran ha egy ház bévétegett, ha a' hörgő haldoklók a' szoba deszkázatján elterülve fekvének, 's a' néhány perczig pihenni akaró fenmaradott győztesek, cselet nem sejtve, a' házmelletti kertben lévő szagos narancs fáknak árnyékába telepedve szunnyadának-el, egy a' szomszéd lombok közzül süvültő golyó, vagy örökre elaltatá a' szunnyadót, vagy új kegyetlenségek' elkövetésére serkenté-fel rövid álmából. Ily kétes 's rettentő az élet egy hódító háboruban!

Végre harmadik napon estve felé még csak egy ház volt beveendő: Romero' a' falu elsejének tulajdona. Az egész ezred ezen házhoz rendeltetett; szünet nélkül lövettek reá a' kartácsok, de haszontalan; a' megszállottak nem akarák magokat megadni: míg csak he nem töretvén az ajtó, égő szalmazsákokat hánytak a' szobába. Ezen pillantatban egy fiatal szép aszszony jelent-meg két kisdédével az erkélyen; ki a' Francziákra pök-

döse, 's egy pisztolyt süte reájok, a' nélkül hogy valakit talált volna. Csak ezen aszszony 's kisdedei szabadultak-meg a' halálnak legirtóztatóbb nemétől; mert midőn már a' füst fekete gömbölyökben emelkedék-fel a' léghé, erővel hozták-le őket az erkélyről: ámbár a' nő férjével, a' kisdedek pedig attyokkal halni kívántak.

Borzasztó 's rettentő volt a' látás, midőn a' győztes Francziák az egészen le nem égett házba beléptek. 22 meghalt Guerillára találtak; kik a' forró lég, 's fojtó füst elől fejeket egy rakás gabonába dugván, ott fulladtak-meg.

Most következék egy szomorú jelenet. Az ezred névszólításra állítaték-fel; minden pillanatban szólított hiában valaki; itt egy jó barát, amott egy bajtárs (camerad), majd testvér, majd atyafi hibázott. 1800 ember közül, kiket az ezred 3 nap előtt számlála, 400 halt e' rövid idő alatt meg: 's mind ez egy szegény és csekély faluért! — A' Spanyolok is közel ennyit vesztenek, az aszszonyok 's gyermekek, kivévén Romero' háznépét, a' barmokkal már az előtt a' hegyek közzé rejtezték.

Estve felé a' halottak' temetéséhez főgtak. Legmagassabb helyén a' falunak, néhány czi-tromfa alatt egy nagy sírgödröt ásának; ide tétettek az elestek könnyező bajtársaik által: 's ámbár zöld gyepp fedt bús hantjokat, még sem virul nekik többé bájló kikeletje a' tájának. — Az éjet még e' kihalt faluban töl-

tötték; semmi sem nyugtalanítá többé őket, mert csendes volt minden, mint a' halálnak csendes országa. Következő reggel elindulának, nem minden aggodalom nélkül, hogy a' jelennap e' horzasztó Guerillahadban még soknak végső óráját hozandja-el.

Hdgr.

H á m u k.

Az egész napkeleten szokott dolog, hogy mikor a' sklávok, a' rájok mért sanyaruságok sulyát tovább hordozni nem tudják, és sem a' törvény pártfogása, mely néma arántók, sem urok emberi érzése felébresztése, sem semmi egyéb tőlök kigondolható nem mutat kinézést inségek enyhülésére, lelkeket egyszer egy szokatlan felgerjedésre tüzelik, 's elszántan tökélik-el, akarmi árron is, kiragadni magokat kínos életekből, egy szersmind pedig a' számtalan, addig gyáván türni kéntelenítetett méltatlanságok szenvedésiért, öszvesen venni elégtételt; azért opium által, akaratot, bátorságot, dühödségig hágó elragadtatást, mint céljok elérésére szükséges, de addig benne, vagy egészen idegen, vagy legalább kialudt, elszokott eszköz indulatokat tévén valójokba belé, fegyvert ragadnak, 's kirohanván az emberek közé, hibást, ártatlant, barátot, ellenséget, mindent a' kit elől utól találhatnak, vaktában, észveszetten sértenek, ölnek, mind addig, míg

a' sűrű sikoltásokra, mindenfelől hangzó há muk *) kiáltásokra fellázadt népség rájuk tódul, kézen-közön leagyalja nyomorult fejeket, 's keserves végohajtásokat elérte velek.

Ilyen az elnyomattatottnak, jusait semmi törvényes útan nem védhetőnek magán segítése akkor, mikor a' rá halmozott méltatlanságok kínos érzése türethetése határát meghaladta. Annál iszonyubb mindég, minél nagyobb volt a' nyomás, és elzárattabb minden út a' szeliden segíthetésre, de elenyészik ott minden fulánkja; hól a' törvény gondoson őrt áll az emberi jusok megtapodása ellen.

Ehez hasonló dühjárást ellett a' *tanchusi* tatároknál, a' Dalai Láma birtokában, a' fanatizmus is. Ezeknél az esztendő bizonyos napján, egy erős tatár ifju, minden fegyvereivel felkészülve kiindul, 's egy Manipa nevü kilencz fejü aszszony istennek tiszteletére, mindent a' ki elébe kerül, személyválogatás nélkül egybe gyilkol. A' megölettek a' vérszomjuhozó istenné templomába vitetnek, 's nekie áldoztatnak. — Az ilyen fanaticust *Buthnak* hívják; ez veszedelmesebb a' H á m u k n á l; de vége ennek is pusztulás.

*) Nevek az ilyen szerencsétlen gonosztévőknek.

É r t e k e z é s ,

*A Világ közönséges történetei tanulásának
legfőbb céljáról.*

(folytatás)

A Katona megtanulja a világ közönséges történeteiből hogy kelljen a régi hősök példájára a maga önhasznát, a veszedelmeket, sőt magát a halált-is a haza veszedelméért megvetni, és a vitézséggel párosodott okosság és bölcs intézetek által, a közönséges társaságoknak, sőt egész nemzeteknek is sorsát elhatározni.

A Tisztviselő a haza közboldogságával egybekapcsolt ön dicsőségét keresve, buzgón tanulja a világ közönséges történeteit, hogy azokból a nemzetek egybe-szövetkezéseinek, békeségkötéseinek, kereskedési alkuknak legrégibb okait, s következményeit felfedezve, a közönséges társaságoknak egymás aránt való költsönös érdekseit által lássa, és ezeknek esmeretéből meritett tudománnyal a maga hazáját bölcsen és okosan vezérelje.

A Polgár a világ közönséges történeteiből a maga hazájának és nemzetének eredetét, előhaladását, jelenvaló állapotját, és a más tartományokkal és nemzetekkel való egybeköttetését által látván, annyiba tudja a maga hazáját és nemzetiségét becsülni, annyira gerjed annak szeretetétől, és a nagy polgári virtusok tételére ösztönöztetik, a mennyiben a hazai institutióknak, és tör-

vényeknek jóságát, boldogító voltát, és a más nemzetek törvényei felett való jóságát állaltatja; nem a' hegyek, völgyek, nem a' vizek, patakok, hanem a' jó törvények, bölcs intézetek teszik a' hazát, 's formálják a' nemzetét.

A' Fejedelem végtére a' világ közönséges történeteiből tanulja a' közönséges társaságok igazgatásának azon hibáit, és fogyatkozásait elkerülni, melyek által az ő eleji a' magok tulajdon tekinteteket elnyomták, dicsőségeket meghomályosították, és a' közönséges társaságnak végső veszedelmét, pusztulását sietteték. —

Azonban noha mind ezek a' czélok, az időben, és térben előhaladóknak felette hasznosoknak lenni látszattassanak is, mégis a' történetek tudományának nagy becsét megkisebbitők, és elégtelenek ama nemes gondolkodók előtt a' kik életeknek minden napjaiban az időnek és a' térnek határain feljül emelkedve, a' magok gondolatjaiknak, állaltatásoknak, és cselekedeteik indító okainak a' végzetlenségben, és a' bévégeződött egészben kívánnak egy nyugvó pontot meghatározni.

Minden megvilágosodott ember tudja a' Históriaból, hogy a' közönséges társaságok, és nemzetek egymást múlólag váltották-fel, és az igazgatások módját különb-különb, formákra változtatták, 's tudhatja azt is, hogy mind ezek a' változások az emberi nemzet tökélesedése' bévégeződésére szükségesek voltak.

Minden megvilágosodott emberbarát tudhatja azt, hogy az emberi nemzet a' ma-

ga kimívelődése előhaladásában bizonyos crysisen ment által, mely crysiseknek a' törvényes igazgató hatalom egy mindent általható lélekkel, a' békesség kötésekéből, nemzeti szerkeztetésekéből, és az igazgatások formájának változtatásaiból kivont következtetésekkel, az idők árvizeinek közepette is, a' maga gondolkodása módjához képest rendet szabni igyekezett, és éppen az által a' maga becsét és tekintetét, a' tudatlanabbaknak, és sem a' magok belső tehetségek, vagy elhivattatások által arra nem alkalmaztatott, és csupán csak a' magok időkorá lelkének mozgatásai alá vettetett embereknek ellenkezései által elvesztette; a' mely esetben a' dolgoknak egybe huzott tekintete, és a' világ közönséges történetei tanulása aránt való lágymelegség azt a' tüneményt megmagyarázhatja, hogy az országos alkotványok és egész nemzetek az ő legbölcsebb igazgatóiknak minden törekedések mellett is, hamarabb eljutnak arra az idő pontra, a' melyből mintegy mathematicai bizonyossággal felszámolhatják azt az időt, melyben a' halandó eseteket igazgató végtörténeteknek magokat elmentállítás nélkül alájok vetni kéntelenek lesznek.

A nemes lelkü hős, a' ki az ő állapotjához illő bátorsággal és erősséggel, az emberiségnek és szánakodásnak szép érzéseit egybekötve, a' ki-írtó háboruknak, és gyilkosságtól meggyaláztatott inségeknek, nyomorúságoknak sokaságát, kisebbiteni, gyengíteni törekedik, a' legnagyobb fájdalmas

érzésekre fakad az emberi természetnek azon ocsmány képein, melyeket ő a' világ közönséges történetei tudományából egy Omárban, Dsingis Chamban, Tamerlanban, Atillában Wallensteinban, 's több más a' fegyveres hatalom palástja alatt duló gyilkosokban látni kéntelen, meg lévén a' felől győzöttetve azonban, hogy mind ezen különös esetek az egészről folyva, egy különös embernek, mint embernek, tulajdonai lévén, azok mint külső formák az emberi történeteknek rendében, és az emberi testi, és lelki tehetségek kifejlődésének útjában elmúlhatatlanul szükségesek voltak: a' mindenható kéz bölcs igazgatásán megnyugszik.

A' nemes érzésű kereskedő látván a' maga hazájának szörnyű pusztításait, a' magok vigasztalhatatlan szülőjének és attyokfijaiknak karjai között kegyetlenül kiragadtatott kemény lánczokkal megterheltt, és elöttek esméretlen idegen tartományokba ragadtatott rabszolgáknak, mint a' leggyalázosabb ön haszon keresésnek, és nyereség kívánságának keserves áldozatjainak még csak az emberi szánakozástól és irgalmasságtól is megfosztatott könyhullatásait, és hallván keserves jajgatásokat a' maga asztala mellől, kezére tévén bús fejét, a' világ közönséges történetei tanulása közben a' hazafiból csak világ polgára léssen, és a' kereskedés' kincsen kapó lelkétől megvesztegettetett maga nemzetében ezeket az irtóztatóságokat gyűlöli és utálja. —

A. Művész a' természet és hármónia követésének nagy becsü maradványait a' legmegvesztegetettebb erkölcsü nemzetek kebelében találván fel, 's látván hogy a' fajtalan kaczer szív hogy öntötte által a' képek remekeibe a' maga buja gerjedelmeit, azon megfejthetetlen problémának kitanulásán törekedik, hogy lehetett ily szép lelkeknek a' virtus magos polczáról oly méjen lebukni.

A. Psychologus a' világ közönséges történetei tanulása által meggyőződik a' felől, hogy a' más emberek tökéletes megismerésének kútfeje egyedül a' mi tulajdon magunk megismerése legyen, és hogy a' mi tulajdon magunk megismerése, és az emberi természetnek abból folyó kitanulása csupán csak a' szakadatlanul való azon egybe köttetésre való figyelemből származik, a' mely egybe köttetés a' mi belső érzésink, indulatink, és a' kívülről reájok munkálódó okokban van; láthatja annál fogva a' vizsgálódó, hogy a' világ közönséges történeteiben a' régibb akár egész nemzetek, akár különös személyek erkölcséinek, bűneinek, indulatjainak okait a' különös írók csak szemlélődve keresték; de azoknak valóságos belső becsét, érdemét, vagy érdemtelenségét senki is által nem láthatja, és azoknak megítélése csak a' lelkek ítélő bírása széke elébe tartozik; és hogy mind ezek a' cselekedetek, mind az érzéki világ tüneményei, nekünk belső erkölcsi régulákat nem szabhatnak, mert mi ebben a' halandó életben csupán csak az örökké való

természet törvényeinek mindenható hatalmát tartozunk megesmerni.

A Vallás szolgáji Voltairétól, Hume-től, és Spinozától is nem irtózva, 's a' világ közönséges történetei elébeszélése rendében a' régi szt háborukra, a' melyeket akár az Izrael a' Chananeusok, akár a' Görög szövetség a' delosi Templom megfosztói, akár a' medicisi Chátharina a' Hugonották, akár Cromwell a' régi egyház ellen, akár Németország 50 esztendők Jefolyta alatt egymás ellen mintegy dühödve folytatott, az eretnekek égő, 's szénné vált csontjaira, a' nyomozó szent székek ijesztő képeire borzadással tekintve, a' legbuzgóbb forró tisztelet indulatjával borúl a' porba, a' nagy emberbarát keresztje előtt, 's belső megindulással hallja, hogy az ő tudományának egész summája még a' vesztőfa szörnyü kínjai között sem egyéb, hanem csak szeretet.

A' különféle bünöket, álnokságokat, és egymás-ellenvaló agyarkodásokat, szép színes megcsalásokat magokban foglaló, poros, mohos, perfolyta levelek halmai között csak nem eltemetteett *Törvénytudó* ha még az emberiségnek érzését egészszén lé nem vetkezte, úgy mint philosophus és ember barát, azért tanulja a' világ közönséges történeteit, hogy azon tüneményt megmagyarázhassá, miért hogy a' legnagyobb nemzetek törvényhozó, és törvényható igazgatásaiban olyan rendszabások fordulnak elő, a' melyek által az embernek igazai (Jura) nem

csak a' magok eredeti őszintességekre vissza nem vezéreltettek, sőt inkább a' legutálatosabb tekervényes szövevényekbe bonyolítottanak, és annál fogva valamint a' legszövevényesebb gonoszságoknak szerző okai lettek, úgy más felől sok szerencsétlen polgárokat, a' helyett, hogy bölcs rendszabások által a' bűnhödések szerző indító okait czirájokba kiirtották volna, mint szerző és indító okok a' vesztőhelyre hurczoltak. —

A theoreticus Philosophus, a' ki a' maga, az emberi elő esméretekéről való tudományát a' tapasztalásból, és a' világ közönséges története által elébe tett példákbl merítette, a' maga esméretinek egész nagy épületjét lerontani kéntelen lészen, ha magában meggondolja, hogy a' világ közönséges történeteinek tudománya a' *Phylosophiának* csak segédje, és hogy annál fogva teljességgel nem is lehetne azt állítani, hogy a' világ közönséges történeteibe befoglalt nevezetesebb esetei az emberi nemzetnek, csupán csak a' tiszta szemlélődés (*speculatio*) következései lehetnének, minthogy azokra az emberi elme kimívelődésének, egy bévégezett (*vollendeter Zustand*) állapotja kívántassék, a' mely állapotnál fogva a' történetek tudománya, de sőt maga az egész természet is a' józan okosság által elébe terjesztett, az ember belsőjét és erkölcsét, és a' Főalkatot illető némely homályos és kétséges kérdésekre megfelelhesen.

(folytatása következik)